

О. Г. Татафенко,
аспірант, ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН України

КРЕДИТ — ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Досліджено сучасний стан дії системи кредитування сільського господарства США, Європейських країн та висвітлені проблеми залучення кредитних фінансових ресурсів у аграрний сектор економіки України.

The current state of application of crediting system of the USA and European agriculture has been researched. The problems of involving of credit finance resources in agricultural sector of Ukrainian economy have been discussed.

Сільське господарство — стратегічно важлива і одна із основних галузей економіки України. Від розвитку сільського господарства залежить продовольча безпека держави, добробут населення і, як наслідок, функціонування інших секторів економіки. Проте високоефективний і стабільний розвиток агропромислового сектора економіки України і, в першу чергу, сільськогосподарське товаровиробництво потребує належного забезпечення фінансовими ресурсами. Фінанси як економічна категорія, відображають створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій [1, с. 7]. Розвиток аграрної сфери економіки відбувається за власними законами, які не притаманні розвитку промисловості, в ній тісно переплітаються дії економічних та біологічних законів, природно кліматичні умови. За таких умов і при обмеженості фінансових ресурсів у переважній більшості виробників сільськогосподарської продукції виникає потреба застосування такого фінансового механізму, як кредитування.

Кредит є одним із основних джерел формування обігових коштів виробників сільськогосподарської продукції та тісно пов'язаний з кругообігом коштів усіх господарюючих суб'єктів, інструментом, який забезпечує не тільки виробництво сільськогосподарської продукції на певному етапі, а, власне, і споживання і розвиток аграрного сектора економіки в цілому.

Кредит відіграє важливу роль у задоволенні тимчасової потреби у фінансових ресурсах, ліквідації тимчасових касових розривів, які по-

в'язані з сезонністю виробництва і реалізацією певних видів сільськогосподарської продукції. Залучення кредитних ресурсів дає змогу тимчасово акумулювати і використовувати грошові кошти (при власних мінімальних) для розширення виробництва, оновлення матеріально-технічної бази, стійкого і безперервного виробничого процесу в аграрному секторі економіки.

Специфіка кредитування аграрної сфери економіки визначається тим, що вона, по-перше, має соціальну спрямованість — оскільки, від розвитку аграрного сектора залежить добробут населення; по-друге, кредитування сільськогосподарського виробництва потребує системної державної підтримки; по-третє, сільськогосподарське виробництво пов'язане з ризиками як загальноекономічними, так і природно — кліматичними.

Мета статті — дослідити застосування системи кредитування сільського господарства в країнах сталої ринкової економіки та визначити місце і роль кредитування аграрного сектора економіки України в умовах трансформаційних перетворень.

Загальною базою дослідження є класичні та сучасні підходи до визначення основних факторів, які впливають на розвиток кредитування аграрного сектора економіки, що представлені в працях зарубіжних вчених: П. Беррі, О. Грея, Дж. Баркелла, Е. Долана, Р. Дорнбуша, К. Кемпбелла, Р. Кемпбелла, Дж. Кейнса, П. Роуза, Е. Роде, П. Самуельсона, Дж. Сінкі, М. Фрідмена, С. Фішера, І. Фішера, Л. Харріса, та результати вітчизняних вчених — В. Базилевича, Р. Бокушева, М. Дем'яненко, О. Гудзь, Н. Внукова, О. Вовчака, Р. Джуча, М. Жилкіна, О. Залєтова, Г. Зуб, Є. Калініченко, Ю. Лузана, А. Монті, Г. Мюллер,

С. Осадець, В. Плиса, В. Ратна, С. Реверчук, А. Самойловський, О. Слюсаренко, В. Суслів, В. Урман, В. Успенко, Р. Шинкаренко, Я. Шумелда.

У часи стрімкого переходу аграрного сектору економіки від централізованої системи господарювання до ринкової і практичної розбудови фінансово-кредитної системи держави особливо цінним є історичний досвід функціонування системи кредитування в цілому, а головне — АПК, у тому числі через систему кредитної кооперації на селі.

Першими надавачами "поземельного" кредиту були так звані Дворянські банки, засновані в 1754 році, які видавали суди під заставу заселених територій на один рік з правом двох пролонгацій. Так, у 1864 році був заснований Земський банк Херсонської губернії. Він надавав довгострокові кредити землевласникам Херсонської, Катеринославської, Таврійської та Бессарабської губерній під заставу землі. Основний капітал банку становив 100 тис. руб., він був сформований за рахунок державної позики. Земський банк Херсонської губернії видавав позики терміном на 34 роки та 11 місяців під 6% річних. Позики видавались заставними листами на суму, яка не мала перевищувати 50% від оціненої вартості землі. Заставні листи забезпечувалися всім заставленим у банк майном, а також резервним капіталом і всією власністю банку. Станом на 1 січня 1881 року основний та запасний капітали Земського банку Херсонської губернії становив 2,7 млн руб., а сума випущених банком заставних листів дорівнювала 48,7 млн руб. [2].

У 1871 році створений Харківський земельний банк, який був першим акціонерним земельним банком всієї Російської імперії. Капітал банку, що спочатку становив 1 млн руб., був сформований шляхом випуску 5 тис. акцій номіналом 200 руб. Харківський земельний банк надавав довгострокові позики під заставу землі терміном на 43 роки і 5 місяців та під заставу міського нерухомого майна терміном на 18 років і 7 місяців. Банк діяв на території Харківської, Полтавської, Катеринославської, Воронежської та Курської губерній [2].

У 1872 році розпочав діяльність Київський земельний банк, основний капітал якого становив 5 млн руб. Банк надавав довгострокові позики під заставу землі терміном до 66 років та під заставу міської нерухомості — терміном до 38 років. Крім того, банк надавав короткострокові кредити терміном до 3 років.

У 70—80-х роках XIX ст. на Україні почали виникати приватні іпотечні банки, які функціонували у межах однієї губернії чи повіту. Так, у 1875 році у м. Біла Церква був створений Сільський банк графині Олександри Браницької, статутний капітал якого становив 285,7 тис. руб.

Банк видавав кредити під заставу землі під 6% річних терміном до 25 років.

У 1885 році був заснований Сумський банк Івана Харитоненка, який мав статутний капітал у розмірі 50 тис. руб. Банк надавав іпотечні позики як окремим особам (до 300 руб.), так і сільським громадам (до 3 тис. руб.) під 6% річних терміном на три роки. Позики окремим особам видавались тільки за наявності у них відповідного посвідчення про їх кредитоспроможність. Умовою надання кредиту сільській громаді була гарантія повернення цього кредиту за принципом кругової поруки [2].

За часів Радянського Союзу кредитна політика в аграрному секторі була однією з державних монополій і реалізовувалась через державний банк СРСР. Незважаючи на те, що хоча формально аграрії заключали угоди з кредитування в своїх регіонах на основі кредитних планів затверджених для кожної області республіки, Держбанком СРСР і регулювалось централізовано.

За часів незалежності України і проголошення про розбудову держави як країни з ринковою економікою реформування аграрного сектора стримується, в першу чергу, через відсутність відповідних фінансових інститутів банківського і небанківського типу, нестачі фінансових ресурсів, проблемами в законодавчому полі та механізмах і умовах отримання кредитів.

У наш час головним змістом аграрної політики більшості економічно розвинених країн є державна підтримка аграрного сектора економіки через систему кредитування, субсидування, дотацій, пільг тощо. В деяких країнах державні фінансові ресурси у сільське господарство в 1,5—2 рази перевищують ринкову вартість виробленої продукції.

Зокрема, в США діє Фермерська кредитна система, до якої входять спеціалізовані структури для проведення різного виду кредитування. Керівництво здійснюють самі фермери за активної участі держави. Усі довгострокові кредити надаються під заставу, розмір якої не повинен перевищувати 85% вартості заставного майна. Останнім часом значно поширився механізм, коли фермери забезпечуються фінансовими ресурсами за програмою гарантованих кредитів. Використовуючи даний механізм держава вирішує наступні проблеми:

- надає часткове забезпечення кредиту;
- залучає у сферу кредитування фінансові інститути, перед якими держава зобов'язується нести частину комерційних ризиків за надання кредитів;

- скорочує розміри бюджетного фінансування на кредитування сільського господарства.

У цілому, програми часткових банківських гарантій підвищує зацікавленість банків у креди-

туванні аграрного сектора.

Протягом усього часу дії Закону "Біль про фермерство", у якому прописано, що держава використовує заходи прямого державного фінансування та опосередкованого економічного регулювання. До заходів прямого державного фінансування в межах гнучкого механізму підтримки аграріїв (production flexibility contract) належить механізм, який передбачає, що виплати відбуваються після укладання контракту на вирощування зернових та масляних культур. До опосередкованого регулювання відносяться: виплата відсотків по кредитах, підтримка цін на сільськогосподарську продукцію в середині країни, квотування, встановлення податків на експорт та імпорт продовольства, фінансування затрат за зберігання і перевезення продукції аграрного виробництва та інше. В США частка прямих субсидій в аграрний сектор економіки становить 24%. Про активну фінансову підтримку аграрного сектора економіки свідчить факт, що сума лише антициклічних виплат до 2011 року становитиме близько 35 млрд дол., а прямих виплат — 9,5 млрд дол. За даними бюджетного управління конгресу США — протягом 10 найближчих років фермери отримають 65 млрд дол. в додаток до 128,5 млрд дол., передбачених для реалізації існуючих програм. При цьому дві третини субсидій отримають 10 % фермерів — з найбільшими господарствами [3, с. 28].

Міністерство сільського господарства США є розпорядником 80% коштів виділених на розвиток аграрного сектора з федерального бюджету, а збільшення бюджетних видатків на сільське господарство на 1 дол. (при їх раціональному використанні), як правило дає приріст чистого доходу на 2,5 дол./ га [4, с. 32]. У США на розвиток сільського господарства в розрахунку на одиницю продукції вкладається на 30% більше коштів, ніж в інші галузі економіки, а також під контролем Міністерства сільського господарства функціонує ряд фінансово-кредитних установ, які проводять пільгове кредитування фермерів через систему здешевлення кредитів (за низькими кредитними ставками) та бюджетне фінансування для покриття збитків, утворених зниженням кредитних ставок та несплатою за кредит. Таким чином, в США фінансово-кредитна підтримка фермерів і сільських мешканців є пріоритетною в процесі відтворення сільського господарства хоча і піддається критиці торговими партнерами, бо вони порушують міжнародні угоди стосовно зменшення державних виплат на підтримку сільського господарства.

В Європейських країнах переважають дві основні схеми кредитного фінансування аграріїв — кооперативна і державна. Кредитні кооперативні установи постійно видозмінюються, що знахо-

дить своє відображення на принципах кредитних відносин, які пов'язані з посиленням державної підтримки та дієвого жорсткого державного контролю за використанням бюджетних коштів на пільгових умовах для реалізації державних цільових програм.

Особливість кредитування аграрної сфери Німеччини полягає в системному підході з врахуванням конкретних умов сільськогосподарського виробництва й надання фінансових ресурсів здійснюється під конкретні заходи. В країні діє мережа банків "Райффайзен", які кредитують сільськогосподарське виробництво, його матеріально-технічну базу, інформаційне забезпечення, а також сформована трирівнева система кредитування аграрного сектора. Верхній рівень представляє кооперативний "Дойче Геноссеніафтебанк", який координує діяльність щодо кредитування регіональних банків, які надають середньо- і довгострокові кредити аграрному сектору, пайщики — регіональні кооперативні банки, які формують другий рівень кредитування аграрних товаровиробників і третій рівень — сільськогосподарські підприємства.

У країні пільговий державний кредит надається під 1% річних строком до 30 років, а також для молодих фермерів передбачені пільгові умови в отриманні кредиту.

Сільськогосподарський кооперативний "Рабобанк" — другий за величиною банк Нідерландів, належить фермерам і забезпечує 90% кредитних потреб голландського сільського господарства. Умови надання кредиту визначаються після детального обстеження діяльності кожного з позичальників і після перемовин укладається угода [5, с. 31—34].

В Іспанії діє банк сільськогосподарського кредиту "Банко де credito агрícola", який кредитує фермерів під заставу землі та нерухомості в межах визначеної державної політики.

В Італії відсутній спеціалізований банк з кредитування сільського господарства. Функції виконують різноманітні регіональні і національні організації, а також "відділи аграрного кредиту" комерційних банків та ощадних кас. У масштабах країни діє "Консорціум для сільськогосподарського кредиту".

Кредитування сільського господарства Франції його матеріально-технічне та інформаційне забезпечення належить до функцій "Креди Агріколь". Банк надає звичайні позики сільським товаровиробникам на загальних умовах і пільгове, так звана "боніфікація" (державна субсидія, яка надається безпосередньо виробнику сільськогосподарської продукції у вигляді компенсації частки відсотків за позику та субсидювання спеціалізованих кредитних установ за більш низькою відсотковою ставкою). Більше 70% за-

гального обсягу пільгового кредитування спрямовані на благоустрій і модернізацію господарств. Фермерам надається 6 видів пільгових кредитів. У залежності від виду кредиту відсоткова ставка коливається в межах 3,75—8,25% річних. Діє пільгове кредитування для молодих фермерів — 2,75—4% річних з терміном погашення від 7 до 12 років. У структурі державних видатків на підтримку сільського господарства найбільша частка належить фермерам з гірських районів Франції. В країні переважає державна та кооперативна кредитна система [4, с.13].

Пільгове кредитування в Австрії розповсюджується на всі види сільськогосподарської діяльності, стимулюючи найбільш перспективні галузі. До 40% загальної суми пільгового кредитування використовуються на покращення організаційної структури ферм, 27% — на будівництво та реконструкцію житлових і господарських будівель, 12% — на механізацію сільськогосподарського виробництва, 5% — на підтримку реалізації продукції [6].

Кредитування сільського господарства Швеції проводиться під заставу нерухомості. Переважує більшість таких операцій здійснює "Феррентінг Спарбанком" та фінансова установа "Ландсхіпотек". Після вивчення банком кредитної історії клієнта за умови, що до фермера не було ніяких претензій, банк може надати кредит в розмірі, який вдвічі перевищує вартість нерухомості і навпаки. На півночі Швеції існують надбавки, погектарні субсидії, дотації для тваринництва з розрахунку на голову скота.

У системі державного регулювання Ісландії, Норвегії, Фінляндії, Швейцарії значна увага приділяється фінансовій підтримці фермерських господарств через систему сільськогосподарських кооперативних банків, розвитку сільської кредитної кооперації, орієнтованої не на прибуток, а на обслуговування, розширення системи іпотечного кредитування. Фермери цих країн отримують погектарні субсидії, а для тих господарств, що розташовані північніше 62 град. північної широти, введені особливі надбавки [7].

Для Великобританії характерною рисою є низький рівень державного регулювання в сільському господарстві. В країні не існує спеціалізованого аграрного банку і банківська політика стосовно фермерів будується на загальних умовах.

В Україні особливого значення і гостроти набуває становлення і розвиток аграрного сектора економіки з розвинутою матеріально-технічною базою, координованою і ефективно функціонуючою системою кредитування, відсутністю протиріч між існуючим підвищеним попитом на фінансові кредитні ресурси для аграрного сектора та низькою пропозицією комерційних банків,

недостатньою кількістю джерел самофінансування тощо.

Кредитно-фінансова система України в першу чергу фінансово-кредитні інститути, як основні складові системи, за часи розбудови ринкової економіки одними з перших перейшли на найбільш ліберальні умови ведення бізнесу. За останні 10 років в Україні створено і функціонують близько двох сотень банків та в декілька разів більше інших небанківських фінансово-кредитних установ (кредитні спілки, кредитні установи, лізингові та інші фінансові компанії), які у своїй діяльності керуються вимогами законодавства і провадять свою господарську діяльність за класичним економічним принципом — це отримання максимальної вигоди.

На превеликий жаль, протягом двадцяти років в Україні не здійснено достатньої кількості ефективних і дієвих заходів, у тому числі економічних, законодавчих, політичних для створення стабільної системи забезпечення фінансово-кредитними ресурсами саме агропромислового комплексу.

З початку 2000 року в Україні час від часу виникають пропозиції щодо створення аграрного банку, земельного банку, пропонуються концепції систем кредитної кооперації на селі та інші в деяких випадках життєздатні механізми забезпечення АПК фінансовими ресурсами. Проте на даний час зазначене так і залишається на стадії пропозицій. Без виваженої, чіткої і системної політики, спрямованої на створення фінансово-кредитної інфраструктури агропромислового комплексу, навіть реалізація запропонованих заходів матиме в кращому випадку незначний позитивний ефект. Зазначене зумовлено деякими чинниками, а саме: нестабільна політика, девальваційні процеси і найбільш значна проблема — це відсутність власних коштів на запровадження усіх запропонованих заходів їх подальшого функціонування.

Законодавством України, зокрема Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України", встановлені вимоги, механізми і основи державної політики у бюджетній, кредитній, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [8].

Норми вказаного Закону України установлюють правові основи здійснення запропонованих заходів щодо кредитної підтримки виробників сільськогосподарської продукції і спрямовані винятково на правове врегулювання процедурних питань, проте ні згаданим законом, ні жодним іншим законодавчим актом не встановлено обов'язків щодо надання кредитних ресурсів без-

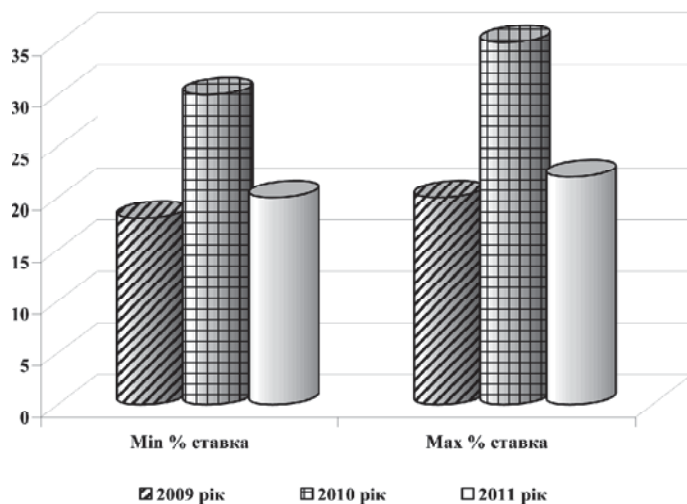


Рис. 1. Опосередковані дані про відсоткові ставки за кредитами сільськогосподарським товаровиробникам

посередньо сільськогосподарським товаровиробникам під регульований не ринком, а саме — державою постійний відсоток і на визначений строк.

Крім того, законодавством України встановлені норми, згідно з якими надзвичайно обмежені державні фінансові ресурси значною мірою ви-

користовуються на "дотування" і без того рентабельного і надзвичайно прибуткового банківського бізнесу. Згадані норми — це так звані "компенсації відсоткових ставок" вони призводять до постійного зростання видатків бюджету і зростання відсоткових ставок, оскільки вони перетворюються винятково в спекулятивний фінансовий інструмент.

За таких умов ні про який розвиток, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, забезпечення дешевими та якісними продуктами харчування власного населення і підтримки експорту не може бути і мови.

Протягом 2009—2011 років банківські фінансові установи України надавали кредити сільськогосподарським товаровиробникам під не менш ніж 18% річних у гривні, а у більшості випадків під "фантастичні", з погляду на відсоток рентабельності самого аграрного виробництва, 30 — 35% річних. В таких умовах жодна працююча на законних підставах галузь економіки не тільки розвиватися, а і функціонувати на звичайному рівні беззбитковості не здатна. Політика відсоткових ставок такого рівня — це не політика розвитку національної економіки перш

за все сільського господарства, а політика знищення.

Отже, основна причина поточної ситуації на кредитному ринку — це непомірно висока плата за користування коштами, що при нинішньому рівні рентабельності робить залучення кредитів збитковим. Тому аграрії звертаються до банків при настанні форс мажорних обставин.

За даними "Просто-банк Консалтинг", шість банків готові надати кредити аграрному сектору економіки в 2011 році, а на початок посівної — чотири. Не проявляють зацікавленості в кредитуванні аграрного сектора економіки й державні банки.

За даними Мінагрополітики для проведення весняної посівної компанії 2011 року потрібно 23 млрд грн. З надання кредитів за спеціальними програмами готові співпрацювати чотири банки: Індекс Банк, Райффайзен Банк Аваль,

Таблиця 1. Кредити банків для аграрного сектора

Назва банку	Відсоткові ставки %	Строк	Застава	Примітки
Ощадбанк	21.5	до 3 років, на купівлю техніки-до 5 років	Нерухомість, техніка, транспорт, устаткування	Діють програми по кредитуванню посівних робіт, придбання добрив, препаратів захисту рослин
Укрексімбанк	18.3-23 Ставка визначається індивідуально, залежить від стабільності позичальника		Нерухомість, техніка, транспорт, устаткування	
Райффайзен банк Аваль	18-18.5 комісія 0.99 від суми кредиту	12 місяців	Нерухомість, техніка, устаткування	Ліміт еквівалент - 1.5 млн євро.
Індекс-банк	19-21 Більше 1 млн грн. комісійні 1%		Техніка, устаткування, нерухомість, автотransпорт, власні активи позичальника Додаткова застава: ВРС, зерно, майбутній врожай	21% кредит до 1 млн грн. 19% - більше 1 млн грн.
Кіївська Русь	20-22 комісійні 1%		Техніка, нерухомість, транспорт, майбутній врожай	Ліміт до 2 млн грн.
Прокредитбанк	21-23 комісійні - 2%, комісійні-1.5%	більше 2-х років до 2-х років	с/г техніка, устаткування, нерухомість, автотransпорт, скот, 30% може бути устаткування	Сума кредиту до 4 млн дол. гнучкий графік погашення

Київська Русь, ПроКредит Банк, в яких відсоткова ставка в середньому становить 20—22%. Проте для фермерів, які обробляють площі в декілька гектарів, відсоткова ставка становитиме 26% за кредит, а хто більше 50 тисяч гектарів – 17% [9]. Нерівні умови кредитування, постійно зростаючі ціни на дизельне паливо, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, спонукають аграріїв зменшувати виробництво сільськогосподарської продукції. Кредитні ресурси були і залишаться недоступними для українських фермерів.

Ураховуючи те, що в більшості економічно і аграрно розвинених країнах відсоткові ставки сільськогосподарським товаровиробникам не перевищують 7 відсотковий бар'єр, шлях України — це шлях в нікуди до занепаду.

Оскільки Україною задекларовано, що сільське господарство є однією з основних галузей національної економіки, то і державна політика має бути спрямована на пріоритетність і протекціонізм у зазначеній галузі. В сучасних умовах зазначена політика може бути реалізована протягом одного року і при цьому витрати державного бюджету будуть в рази меншими, ніж вони зазвичай витрачаються на "класичне" забезпечення кредитування.

Реалізація такого концептуального підходу до кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матиме набагато більше позитивних наслідків.

З метою створення належних умов розвитку сільськогосподарського товаровиробництва, забезпечення дешевими кредитними ресурсами, і, як наслідок, зниження собівартості продукції пропонується:

— перш за все, необхідно створити "Фонд розвитку агропромислового комплексу", який діяв би у структурі Аграрного фонду України і який законодавчо був би наділений повноваженнями на надання окремих видів фінансових послуг виключно сільськогосподарським товаровиробникам;

— законодавчо закріпити регулятивні пла-тежі суб'єктів ринків фінансових послуг, а також інших господарюючих суб'єктів, діяльність яких пов'язана з використанням спекулятивних капіталів до "Фонд розвитку агропромислового комплексу";

— встановити зобов'язання щодо обов'язкового кредитування банками та іншими фінансово-кредитними установами сільськогосподарських товаровиробників, законодавчо установленний відсоток і строк;

— встановити зобов'язання щодо реалізації сільськогосподарськими товаровиробниками, які отримали кредити з Фонду розвитку агропромислового комплексу або від інших фінансово-кредитних установ, в межах обов'язкового обсягу

кредитування на внутрішньому ринку за встановленою законом ціною;

— законодавчо закріпити обов'язок, умови, порядок і напрями використання кредитних коштів, які акумулюються в Фонді розвитку агропромислового комплексу;

— розробити окремі державні цільові програми щодо забезпечення оновлення сільських територій та сільськогосподарської інфраструктури за рахунок пільгових кредитних ресурсів тощо.

Запропоновані заходи за змістом своїх заходів і шляхів реалізації можуть нагадувати адміністративно-командну систему з плановою економікою і відхід від ринкових умов. Проте навіть ринок передбачає прогнозування і планування, а законодавчі зобов'язання можуть реалізовуватись в межах преференцій не грошової форми (умови роботи, входу на ринок та виходу з нього тощо).

Без виваженої, системної і протекціоністської політики в забезпеченні розвитку агропромислового комплексу, у тому числі через кредитні механізми, аграрний сектор економіки і, як наслідок, держава та усі її громадяни ніколи не зможуть забезпечити свій подальший розвиток.

Література:

1. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — К.: НІОС, 2000. — С. 7.

2. Сторінки історії "Банки наддніпрянської України": <http://finexpo.org.ua/history/2.pdf>

3. Билль о фермерстве, или как Америка поддерживает свое крестьянство // Новое сельское хозяйство. 2002. — № 4. — С. 28.

4. Меликов Ю.И., Скорова Л.А. Зарубежный опыт государственной финансово-кредитной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей // Финансовые исследования. — № 6. — 2003. — С. 12.

5. Кузьмин И. Финансово-кредитное обеспечение сельского хозяйства в развитых странах // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2001. — № 1. — С. 31—34.

6. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства и ее позитивное использование в условиях современной России. Электронный ресурс. — Режим доступа: www.creditcoop.ru

7. Зарубежный и российский опыт развития сельского хозяйства — Пресс-релизы Электронный ресурс. — Режим доступа: www.b-info.ru

8. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України". Електронний ресурс. — Режим доступа: www.rada.gov.ua

9. Какие банки кредитуют аграриев. Портал газеты Дело. Электронный ресурс. — Режим доступа: www.delo.ua

Стаття надійшла до редакції 14.04.2011 р.